

ցոյցում վերադարձին տակ, ուր բանաստեղծը հայց ցոր դիւցազունը խորագրած կ'երգէ) գրածուժ, մանաւանդ աշխոյժ չի տեսնուիր, ինչպէս նաեւ երկպառանդութենէ ալ դերձ չէ. սակայն ի կրնար ուրացուիլ բանաստեղծին բնգծաւոր միայն մ'ուշենակը, որ այս բերթուածով բանաստեղծական աշխարհին խորին նիւթ մը մատակարարած է: Հայրենասէրներու կը յանձնաբարենը այս գրքովը: Է. ՂԱՄԲ.

7. Հայ գրչոյ՝ ցոյց-եղից: Մանկավարժական շրջանակներու մէջ ծանօթ դէմք — Պր. Ս. Զահ-Նազարեան, քանի մը տարի յառաջ հրատարակած մեկ գրութեամբ՝ Երեւանի Հայոց թեմական հոգեւոր պարանոցին մէջ «Որչ կանոնագրութեան ու ծրագրի անհրաժեշտութիւնը եւ Հայոց թեմական հոգեւոր պարանոցների վարչական եւ ուսումնական կարգ ու կանոնի դիտարկութիւն» միակերպութեան գաղափարը, կը շեշտեր (տե՛ս ՀԱ 1900, էջ 381). իսկ առաջինպիսի տխուր գծերով ի տես կը պարզէ նորի պարանոցին ուսուցչական ու վարչական մարմնոյն մէջ սիրած անհրաժեշտութիւնն ու արդարութիւնը եւ — ուղղակի այս երկուքին հետեւութիւնն եղող «պարոցական թմրութիւն»ը:

Ե. Հեղինակը, որ երբեմն նոյն պարոցին մէջ վարչէ պաշտօնը կը վարէր, իւր այս առկիւն ստացած փորձառութենէն առաջնորդուած, կը խորհի ազգ. կրթական հաստատութեանց ներկայ ջաւախի գրութեանը դարձման տանիլ: Բայց թէ արդեօք պարոցի այս անդու ու անխնայ վաստակաւորին տարիներէ ի վեր փափաքածը պիտի իրականանայ եւ երբ... այդ շատ ինքզուրկան է, նա մանաւանդ թէ ըստ իմը անհնար իսկ, քանի որ — կը ստուրագծենք հոս «Մշակի հետեւեալ տողերը — քանի որ «խնայողութիւնը գոյութիւն չունի եւ հոգեւորական ու արտաքին իրաւունքներ իւրեքստիւն» որով ի հարկէ «խնայողութիւնը ոչնչացուած» չէ ցանկանալ տեղական անբարեւոյ պաշտօն լուրէր (1898, թ. 161): Է. Գ. ԳԱՐ.

8. Ընթերցանութիւնը ուղղութիւնը: Առաջին կայ տետրով Ե. Մեղեան պատասխան կու տայ «Գահաւայական խնդրի շուրջը» (տ. ՀԱ 1901, էջ 382) անուն գրքին դէմ լէօհ ըրած քննադատականին («Մշակ» 116, 117, 118): 9.

ԾԱՂԿԻՓՈՒՆՁ

1. «Մշակ» հիմնադրին կենսագրութիւնը: — 2. Ուղղագրութիւն թէ խնդագրութիւն: — 3. Ի նպաստ Հայոց: — 4. Նկատողութիւն մը: — 5. Գովա. Թորգոման անդամ գաւ. թժէ. ընկերութեան: — 6. Լրագրական: — 7. «Անթա» գերմ. մամսթիւնի եւ Յիսթմերի «Հայաստան» յօդուածը:

1. «Մշակ» Հիմնադրին կենսագրութիւնը: — Մեր Ռուսահայոց լուսաւոյն թերթերուն «Մշակ» եւ «Մուրճ» հոգին՝ Պր. Լէօ, մտադիր է հրատարակել Գրիգոր Արծրունւոյն կենսագրութիւնը, որ պիտի ըլլայ միանգամայն մեծ Եւրոպական գրական գործունէութեան ուսումնասիրութիւնը: 19 Դեկտ. 1903ին կը լրանայ «Մշակ» Հիմնադրին մահուան տարեանակը. եւ մինչեւ այն ժամանակը վատահ է Պ. Լ. կատարել իւր այս խոստումը: Բայց Պր. Լէօ-ն Պր. Արծրունւոյն «տեղն ու նշանակութիւնը լուս պարզելու համար» անոր տաղանդաւոր եւ անուանի հրապարակախօս նախորդներուն — Ստեփան Ոսկան, Ստ. Նալբանդեան եւ Միքայէլ Նալբանդեան — «խնայողութիւն» կենսագրութիւնները նախ միայն ունի ընթերցող հասարակութեան ներկայացրելու: «Ես, կը յաւելու Պր. Լէօ-ն» «Մշակ», թ. 16.» համարեալ բողոքովին պատասխատուելով Ոսկանի, Նալբանդեանի եւ Նալբանդեանի կենսագրութիւնները: Բայց կարող է պատահել, որ դեռ կան այնպիսի կենսագրական նիւթեր, որոնք ինչ յայտնի չեն: Ցանկիւն էր ունենալ Ստեփանու Նալբանդեանի եւ Միքայէլ Նալբանդեանի անորդ նամակները եւ գրութեանը: Իսկ Ստեփան Ոսկանի վերաբերմամբ պակասով են շատ տեղեկութիւններ եւ շատ շնորհակալ կը լինէր, եթէ ինչ ուղղութիւնն այնպիսի տպագրած թէ անտիպ նիւթեր, որոնց միջոցով կարելի կը լինէր, այդ մտադրած, բայց շատ արժանաւոր հրապարակախօսի հետ ծանօթանալ: Այսպէս, եւ չկարողացայ գտնել Ոսկանի «Արեւելից» լրագիրը, որ հրատարակուեց Պարիզում 1855 Գուլիերի մինչեւ 1856ի Փետրվարը: Ինչպէս նաեւ նրա «Արեւմտեան» լրագիրը 1863—1864 թուականների համարները: Արդեօք չէ՞ կարելի գտնել դրանք: Ես պատաստ եմ գտնել, իսկ եթէ չեն ուզի ծանել, գտնել ուղղութիւնն ինչ՞ օգտուելու համար. եւ կը վերագործենեմ ինչ ուղղութիւնը բոլոր նիւթերը մեծ շնորհակալութեամբ: — Ստ. Նալբանդեանի մասին բաւական տեղեկութիւններ եւ տալցել եմ մեր բանաստեղծ Պր. Սեփա Զահարիցի... Բայց Նալբանդեանը ունեցել է եւ ուրիշ բարեկամներ, որոնց մօտ էլ շատ նիւթեր կան գտնուի: Ներկայ տողերով գիտեմ եւ եւ այդ բարեկամների անկողնութեան: Այս տողերը յառաջ բերից Պր. Լէօն արեւմտագրելու եւ նպաստելու գիտմանը, որուն արտաքին կը մտնէր ոյժ եւ կար, եւ — յալոդութիւն: 2. Ուղղութիւնը թէ խնդագրութիւնը: — Նոր առաջարկութիւն մ'ունից մեր առջին հայերէնի ուղղագրութեան մասին, Պր. Ե. Թումանյանն է («Նոր-Իսր» 1901, թ. 173, 1902, թ. 5) իբրեւ հարթ ծամբայ մը, զոր ցայսօր գարեւ չկրցան մեզ հօդէլ: Ինչդիրն է՝ մեր յ, ու գրեւորն լըլայ, եւ կ'ըսուի թէ որովհետեւ ասոնց նախնական լայնն այսօր խափանուած է շատոնց ի վեր, քանի որ յոյս չունինք, վերստին նորոգելու եւ արժեքընելու, իրենց արդէ համագործին անցնելու այս երեքին տեղը, եւ գրեւորն է — յ. օ — ու: Առաջինով որ հիմնական ժաւմանակ մա՛նն ազգ կ'աշխատի իւր լեզուն ուղղագրութիւնը ստու կարի «Նշտալցանել»: Ռուս բանաստեղծների այժմ կ'ուզեն անպէս եւ բոլորովին անպէս Եւրոպական տառերը գործածելու: — Բայց դեռ. «մտադիր են», եղեր, Ռուսները

կանխեցին եւ սկզբնաւորական ձայնաւորայ աւելորդ (') spiritus lenis յունական նշանակեցը դուրս թողուցին: Յոյնը՝ որ է ձայնը շատոնց կուրտած եւ, իրաւանքը կը պահէ անոր երկրորդ նշանաբանը (') spiritus asper, բայց աւելորդ եւ աննպատակ եւ անոր նախընթաց ('), սակայն եւ այնպէս կը պահէ ցայտօր, Գաղղիացիք ալ մտածեց իւր աւելորդ առանձնով ուղղաթիւթիւնն (Նշեալը՝ նեւ), որով կարգաւն ու գրելը գրեթէ իրարու հակառակ վիճելն, սակայն չկրցաւ գիտ ցայտօր, եւ ոչ կարող եղաւ Տանքը մը գտնել գրութիւնն եւ ընթերցումն իրարու հաշտեցնելու: այսպէս ils ont, եթէ ի տէրը դուրս հանէ եւ գրէ ils ont, որով ճանաչողութիւնն զատ՝ ont-իս դէպքին մէջ կը տարբերէ հանածը ներս առնուլ, եւն, Բայց օտարաց ինչիկը՝ օտարաց թողունք ու գտնէ Պր. Թումանեանի առաջարկութեան, որ կը ծանոթայ միայն աշխարհաբար հայերէնի վրայ: Յօդուածագիրն առաջարկութիւնը՝ ներկայ հայ սերունդն համար չէ, որ հարկաւ նոր այլուն բերել տրվելու պէտք կ'ունենայ՝ նշնպարի հայերէն մը գրելով՝ նաեւ կարգաւ Տանքը: Կարծենք թէ եւ ոչ որդուց՝ այլ միայն թուանք, երբ պարօնն ստը կ'ընեն. "Իմ խօսքը, կ'ըսէ յօդուածագիրն, նոր սովորողի մասին է, Պր. Թ. փոքրիկ առուակն կը փախէ, առանց ամենին միտ գնելու, որ մեծ գետի մը կը հանդիպի: Գիտցը թէ ընդունեցանք վեց տառերուն բարեփոխութիւնը (') գիւրութեան համար, — այժմ զլլն է, սակայն մ գիտե՞, ժամանակաւ քանի պիտի ըլլայ, եւ ինչպէս կը դիտուի ու կ'ըսուի արդեն՝ ուրիշ այսպիսի ուղղութիւնով առաջարկութեան մը մտքը կայ, որոնք մեր ըզով ինչպիսի՞նչ տարբերութիւն մը չունին — սակայն առժամայն դիւրութեան պիտի չշարժող — անտեսուած գիտարութիւնը: Միթէ "նոր սովորողները, միայն նորեմով պիտի գտնան, հիններն ալ պիտի չընթերցանեն, եւ այն ատեն դարձաւ ճշդութեան գիտարութեան պիտի չբախին: Օր. ալ. մեր "խոր Տորս" ինքը պիտի կարգայ իւր սեռեմքին կամ գիտացածին համաձայն "խոր հիւր", քանի որ ու միայն է արտասանել գիտե՞. ինչպէս մեզի՞ նմանապէս իրեն ալ՝ ի հարկէ, անհասկանալի լեզու մը պիտի հնչէ, որուն սովորութիւն ունիցը չկ'ա՛ն յանդիմարտ... Եթէ այս օրս Պր. Թ. մը կարգաւ դիւրութեան եւ կամ կարգաւ "Նշեալընքնելու" համար՝ վեց գրի վրայ միայն ինչիկը կը յարուցանէ, վաղն ալ ուրիշները նոյն իրաւունքը պիտի գործածեն. եւ այն ատեն այնպիսի անգունը մը, զեղծմանց գուռ. մը պիտի բացուի՝ որ գոցեն անհնար պիտի ըլլայ: Ամեն ուսանաւորաբար իւր ունեցած խօսքով իրաւունքն իրաւը պիտի ըլլէ: Արեւմտեան դասաւորաբար պիտի պահանջէ, որ հ գիրը ի արտասանուի ու ի տառն ալ է. վասն զի ինչն այնպէս կ'արտաբերէ. օր. "խայրա իստ եկաւ, բայց իստս չհասցաւ. ի-երը հ-ի եւ հ-ն ալ ի-ի փոխելով միայն իմաստը կ'ընայ հասկցուլ: Դանձապէս Վ. Պ. Է. եւ Է. յ. եւ չհասցաւ. եւ եւ եւն տառերուն ձայնները չկարենալով Հայաստանը զայն զանգաւնել իրաւունքը՝ պիտի ուզէ, որ Վ. է գրենք մին՝

հայ լեզուն տարագրուի, կամ չ եւ կամ չ ընդունի, վասն զի հնչման մէջ տարբերութիւն մը չի գտար: Այսպէս՝ լինել եւ չին, յաի եւ չաի. գրութեանն՝ լինել ու պայծառ կ'իմանայ, իսկարտաբերութեանն — չին: Այս կերպով կամայ կամայ կարող պիտի գայ ամեն տեղ լինելու, որպէս զի կարգաւ գիտարութիւն թէ "ստանալ", եւ "ստանալ", բառերը իւր կարգաւորին ըստանալ եւ ոչ քստանալ, քստանալ եւ ոչ ըստանալ...

Պ. Թ. կը կարծէ թէ իւր առաջարկած "ուղղադրութիւնը", "կարգաւոր դիւրութիւն" կը կարծարթէ. թերեւս կ'ուզէր ըսել գրելու դիւրութիւն, ինչու որ իւր ուղղադրութեան համաձայն՝ հ-րս (փոս) նօրս (հայր) յօր(ը) (յար. գեր.) յօր(եւ) (կաննել, որս) եւն բառերը՝ միայն "հօրս. պիտի ինչպիսի՞նչ պարզ, սակայն կարգաւն եւ իմաստն հակառակն ալ գիւրինն ու պարզ է: Եւ թողունք ուրիշ անպատահելութիւնները, որոնք հոս չենք ուզեր յառաջ ընել, ինչպէս նաեւ ինչպիսի՞նչ եղած վեց տառերուն վրայ դիտուած երեւոյթները, այս ինչն՝ կանխները, որոնց մեծ մասը ցան ատանք գրուած է արդեն, եւ Մթ. Է. ք. Նաղաւրեան ալ ինչ ինչ բաներ շօշափեց ու գիտել տուաւ:

3. Ի Նոյս Լ-յոյն. — L'Européen մէջ կ'ընթերցանուի. — Կոպէհագի Berlingske Tidende թերթին կը տեղեկանա՞ր թէ A. Meyer Benedictsen Հայաստան բաժն ճամբորդութեանն ետ դառնալով՝ երկրին ինչքն վիճակը կը ստորագրէ եւ կը ծանուցանէ թէ Դանիա ընկերութիւն մը հաստատուեւ է Լայոց նիւթական օգնութիւն մատակարարելու:

4. Նիպոլոն-Ի-ն Գը: — Յաջորդ յօդուածիկն Ուսումնասիրելու մասնաւոր աշխատանքն է. Գրականութեան մէջ մեք Նիպոլոն չենք ընել. ինչ որ մեք իրաւունք ունենք ըսելու՝ կը սպասեցը գիտացնէ ալ լսելու, միայն թէ այս ըսելը կամ լսելընքն յարեւն կերպով է նպատակաւ ըլլայ, զերար հասկնալ եւ ոչ նախաձեռն: Կրից տեղ՝ ցուցումները թող խօսին: — "Այս օրերս միայն ինձ հասաւ Հանդէս Լայագիտութեան կոչումը Zeitschrift für armenische Philologie Տեղագի Լ. տետրալը (Հոկտ. 1901). 96 էլ ունի հանգէտը, ուր երկու կերպացի եւ շուր ատիպի ազգային հեղինակները ժողովել են իրենց մասնագիտական աշխատութիւնները. նոցա եւ անգիրն եւ նպատակին յաղորդութիւն երբ ցանկանում մնին: — Բայց միեւնոյն ժամանակ չենք կարող ցաւ չլայտնել, որ նոր Հանգէտը իւր Ա պրակով առիթ է տալիս մեզ մի ոչ գեղեցիկ երեւոյթ մասնաւոր աշխատելու, եւ մեք ստիպուած ենք այդ անել յուսով թէ կրկին այդ տեսակ երեւոյթի չենք հանդիպիլ մեք եւ մեզ հետ միասին մեր մասնագիտական շրջանի սակաւաթիւ ընթերցողները:

"Յայտնի է որ 1883 թ. Մոսկուայում հրատարակուած "Ղազար Գաղապեղի եւ Գործը նորին" գրաբար աշխատութեան մէջ նրա հեղինակ Գր. խալաթեան գրել է՝ — Ի ձեռն Ղազարայ մարջ է պարզաբանել եւ զմիւր Գաղապեղեանց փաստատի երկատրութեան, որ սկսեալ զուով յերթորդ

բեւառեղեղութիւնը, քննադատութիւնը եւն. եւն. ընթերցատիրին անպակաս և Լուսնայի մէջ կարգապահ յնութիւն: Հաստ գեղեցիկ գրութիւն մըն է եւ յանձնարարելի Ս. Մ. Ի. «Թարգմանութեան ծաղկեղէնը», որ գեւ. շարժանակիւն է Իրաւամբ կը ձաղկէ անկարող թարգմանիչներն եւ Հայերէնի նկատմամբ անտարբեր ինտելիկէտներն: «Գեր ինտելիկէտներ» կ'ըսէ, ոչ միայն Հայերէն գիրը չէ կարգում, այլ իւր մտաւոր պահանջներն Հասմամա պարբերական թերթերէլ չէ հիմնել: Այսպիսի թերթը լինելու ձգտում է փորձի Տամար, զոր օր. «Հանդէս Ամբարներ», որ գրեթէ գաղաբերու վրայ է հարկաւոր չափով բաժանորդ չունենալու պատճառով: Եթէ մենք վայրենի ժողովուրդ չենք եւ հոգեւոր շահերով ապրելու բնութեան ենք, այսպիսի թերթից զերուիւն, ինտելիկէտային վիշտ պէտք է պատճառէր: Բայց ինտելիկէտը շարախնդութեամբ ինչ խրատներ տայ շարադաստիկ Հանգիսին: «Գու. ուղարժ եւ մեզ՝ ինտելիկէտներն լուսաւորել, քեզ համար պահիք թուաւորութիւնը. արդ թ բարձրութիւնից իջիւր մարմակեալութը, մեզ պէս դարտակ խրատներ քարոզէր, եւ այս ժամանակ կ'վայելէր մեր աշխցիութիւնն ու թափաբութիւնը, Ստոյգ է թէ Հեռեւեալ իւր ծախքերը չի գոցեր՝ բայց Միխիթարեան Հարբ — թէ եւ այլոց պէս չունենան գրամագլուխ — իրենց ծախքին քրտինքով կը պահէն Հնդկութիւնը:

7. Աւիտ իբր. մանաթիւն եւ Յիմիլիէլ «Հայաստան», յօգտորդ: Հոգի. ամենեւ պիտու հրատարակուիլ ի Իրերէն, Asien անուն գերմանա-տարկան ընթերցութեան օրգանը, որուն կէտ նպատակն է գիտնականորէն, աշխարհագրորէն ու սոսմանաիրէն զԱսիան. տարկան երկրագործութիւնը, քաղաքական ու անտեսական հարցերն եւն ծանօթացնել գերման հասարակութեան այն մասին, որ Ասիայով կը հետաքրքրուի ու կը շահախոսէ, եւ գերման քաղաքականութեան ընկերութեան հետ ձեռք ձեռքի տուած՝ համարաշին գործել յօգուտ գերմ. տարեւելեան շահերուն: Asien անունը՝ կերպով մ'իտաւուրէ կու տայ մեզի ենթագրելու եւ նոյն իսկ յուսալու, որ Աւիտի էջերուն մէջ քանի մը խօց ալ պիտի գտնենք գրուած մարդկութեան որորոցից՝ Հայաստանի վրայ: Պրոֆ. Դոսկա. Հ. Յիմմերը՝ որ Հայոցս անծանօթ գէղմը մը չէ, մեր այս ենթագրութիւնն ու յոյս պարագի չի հաներ, ներկայացնելով Armenien խորագրին տակ քաղաքականութեան պատմական ուսումնասիրութիւն մը Հայաստանի: Ուսումնասիրութիւն գեւ աւարտած չէ. մեր առջեւ ունենք այսմ Աւիտի առաջին եւ երկրորդ թիւերը միայն, որոնցմ կը քաղենք մեր այս յօգուտիկին ծաղկեղէնը. իսկ ուսումնասիրութեան շարունակութիւնը՝ մեր յայտը Ծաղկեղէններուն հետ պիտի հիւսնէր: Պրոֆ. Ե. Հայաստան աշխարհէն, «մեծ ահալակ (hochberühmt) ու գոթախոս հայ ազգին», հնագոյն պատմութեան վրայէն՝ «քաղաքական քարտաւան, ցատակելով կ'անցնի, ծանրանալով աւելի անցնել գարուն վերին տասնամականի գէղեցեղները՝ Հայկ. կենդան հայացնի վրայ: Կ'ենթագրուի Պրոֆ. Յիմմերը գերմանական քննա-

դատ միտք մ'ըլլալով՝ Հայոց անգրագոյն պատմութիւնը — շատ համառօտ — գծած ժամանակը՝ չէր կրնար Մեծաւոր, Արքիեպիսկոպոս, եւն պէս հոգի նախադրութեան տեղը գրուել տալ — Մ. Խորենացւոյ պատմութեան մէջ խեղաթիւրութեամբ բացուած խրամատները լեցրեւելու միայն ծառայող — Ընծաքներու, Գուսակներու եւ Հաւանականութեան... Բայց կը զարմանանք, որ յրգ. Ուսուցչու. Հայոց լեզուին ծագման, Հայոց հնագոյն պատմութեան վրայ յարուցուած նորագոյն խեղիքներն անցողակի կերպով յիշելէն ետքը՝ կը յաւելու. «Ենսենի սրամիտ ապացոյցներուն — թէ հատեան արձանագրութեանց լեզուն հայերէն է — հակառակ կ'իլլէ Մ. Խորենացւոյ արժանաշատ վկայութիւնն, որ իւր 440ին գրած աշխարհագրութեան մէջ կ'ըսէ (եղեր) «Հայք ի մեծաց Թեազաղացոց են սերեալ», ???!!! Թէ Խորենացւոյ Աշխարհագրութիւնը Ե. դարուն է, այլ Ը. դարէն վերջը՝ եւ ոչ իսկ խեղիք կայ: Այս խեղիքոյ վրայ մտաւոր թերթիւն մէջ պիտի գրուի: Պրոֆ. Յիմմերը Հայոց հնագոյն պատմութեան մէջէն մեզի անծանօթ կամ հետաքրքրական բաներ մը չի ներկայացնէր. իրեն լուծանօթ ին մեր մերձաւոր անցեալն ու ներկան: Հայաստանի համար ժիւ. դարով կը սկսի մտաւոր ու քաղաքական վերածնունդը: Եւրոպայէն դուրս՝ այլեւայլ կողմեր տալարաններ բացուեցան, 1616ին Լեւոնդը, 1640ին Ջուղա եւ Լիվոնիան, 1660ին Ամստերդամ, 1672ին Մարսել, 1677 Վ. Պոլսն: Մեծին Միխիթարայ անմահ արքեպիսկոպոս, Միխիթարեանց անմահաւայի ու փառաւոր արժանիքն եւ գործերը, Հայրենեանց համար գործածներն եւ ըջածները՝ մեծ ոգեւորութեամբ եւ բաւական ընդարձակ կը պատմէ:

Բովանակի Թուրքիոյ հայ ժողովուրդը՝ մեծ վտանգութիւն կը վայելէր Բ. դարէն առջեւ. եւ իւր ուշիմութեամբ բարձրագոյն պաշտաններն եւ գիրքերը գրաւած էր: Վերին երեք դարերուն մէջ Եւրոպաց եւ Հրեից հետ Հայն ամենէն յառաջգէտ տարրն կը կազմէր: Հայը հրապարակական երգիչն եւ երաժիշտն էր. այս, կերպով մը թրքական երաժշտութեան յօրինիչն ու մշակողն էր: Թրքական լեզու լինելով՝ Հայն եր գերատանն եւ գրուանը, շինկուածպետն եւ ճարտարարուեստը: Կ. Պոլսոյ զինուորաբար պալատներն եւ մզկիթները՝ հայ ճարտարապետներու ձեռնակութեանն են: Ուրեմն այս արուեստագէտներէ, վաճառականներէ, սեղանաւորներէ եւ փերեզակներէ, բանուորներէ եւ բեռնակիրներէ բաղկացնել, գործունեայ արթնուն ժողովուրդը՝ առակ ու պատրաստ էր յանկարծ ողջովը լուսաւորութեան լոյսն իւր գոգն ընդունելու: Միմեղեւ. Վ. Պոլսն՝ Ծերերեց, Գուրեմե, Պենիկեթաշեան, Թերեմեան ու ուրիշ շատերը հայ-

է իսկ խնդրոց վրայ տես ինչպէս որ Ընծաքին ճառում Միխիթարեանի շարք Ուսուցչու Եւրոպայէ լիւրօթ անձան գործին մէջ, որ գեւ. ընդ մասով է: Հայոց ազգին եւ լեզուի ծագումն, Հայք եւ Հայք. կարեւոր են: Եւն, լեզու եւ կրօնը Հայոցն եւ Հայոց, Հայք եւ Փոքրասիական առջեւ: Ուսարեան նախահայր, արձանագրութիւն եւ միջնութիւն, պատմ. Հայոց արձանագրութեանց վրայէն, Հայ լեզու եւ պատմութիւն լեզուի Հայոց, եւն եւն:

կական բանաստեղծութեան առաջին օրոտագին ձայները կը հնչեցնէին, Կաւկաս ալ՝ Բոգեմատեղար բարեկամն՝ Արտիւնեան եւ Ռափայէլ Պատկանեան՝ գերմանական ռոմանտիկ մատենագրութեան ազդեցութեան տակ իրենց գգածուներն եւ գաղափարները՝ երբեք ուր վերածնէին։ Գլուխ թատերաբեմին վաղ ներկայացուցին Հեկապիրի, Հիլերի եւն բանագործութիւններն եւ հայ գիւցազանց սիրազործութիւնները։ 1848ի ոգւով համակալ գաղ. ռոմանտիկ գրողը՝ յառաջ բերաւ Հայոց գլխաւորներուն՝ Ռակինի, Ռուսինեանի, Օտեանի եւ Երենցի մէջ հոգի մը, որ իւր նշն իսկ իւր ազգակից Ափրաքներուն եւ եկեղեցականաց դէմ ուղղուած էր։ Զփռանիս թարգմանչութեան դպրոց մը հաստատուեցան առաջնորդութեամբ Մամարեանի։ Կ. Պոլիս նոր ազգեցիկ դպրոց մ'իւր գլուխը կը բարձրացնէր, պարագլուխ ունենալով Օտեանը՝ որ ազգ. գաղափարաց գրօնը կը պարզէր Պարոնեանը՝ իւր համալսար. «Ազգ. Նշեքը» կը դրեր, Տեմիրճիպաշեանը՝ Հոգեմէտերի եւն. գաղափարները կը տարածէր, մինչդէռ միւս կողմանէ Պերպերեանը մը եւ 2-ի պէս փայլուն ճառագիտներ, Գարազպետեանի եւ Եղիշէ Ա. Գուրեանի պէս գիտականներ՝ Հայ. քննական պատմութեամբ սկսան պարապել։ Ֆեֆիլէն ալ իւր շատագովն ունէր յանձնի Տիկ. Տիւնաբի։ Այս ազգ. ոգւոյ գարթնուլը միայն Կ. Պոլիս չմնաց, այլ գաւառներն ալ տարածուեցաւ, որուն ռազմիկներն էին Խորմեան Հայրիկն եւ Գ. Եպ. Արուսեանեանը։

ԿԵՏԻՆ.

ՔԱՂԱՔԱՐԱՆԻ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ
 Վիճակ, 21 Մայիս 1902:

Անգղիա-Տրանսիլաւ։ Ամսոյս 7ին Բուրբուր հրամանատար Դրաբրի Մէթուրնի գնդերուն վրայ ունեցած զինուոյ յաջողութիւնը, կցկեցեալ ու ստալոյ յաղթութեան լրերով ուռուցեալ եւ ընդ հուպ անգղիական դրօշին Տրանսիլաւ ծածանելուն անկաւորոյց սպասող Աղբիոնը՝ վերստին ի խոր սուգ համակեց։ Դրաբրի այս վերջին փառալուր եւ անակնկալ յաղթութիւնը Կիլիքիոյ սկսած մէկ մեծ ձեռնարկութիւնն ի դերու հանեց ըլլորովին։ Բրիտանական զօրաց ընդհանուր հրամանատարը՝ անգղիական գնդերու Կլէրկադորպի պարտութենէն ետքը, կ'ուզէր բազմաձեռն գնդերով զարին Դրաբրի չորս կողմանէ պաշարել։ Այս վախճանաւ բաց ի Մէթուրնի եւ Գրինֆիլի զօրախմբերէն, երրորդ զունդ մ'ալ Կէկիլիի հրամանատարութեամբ

վիճակը յաղթեալ խաղար։ Դրաբրի առանց ժամանակ կորսնցնելու ամսոյս 4ին Հարտօրէտօքսփոնէյնի քով Կէկիլիի զունդը իր զարնէ ու կը խորտակէ։ Այս յաղթութենէն ետքն անյապաղ դէպ ի հիւսիս քալելով Մէթուրնի հրամանին տակ զտնուող 1200 հոգիէ բաղկացած զունդն եւս ցիր ու ցան կը ցրուէ, զՄէթուրն բազմաթիւ պաշտօնակալներով գերի բռնելով։ Դրաբրի վերանծն հոգով — զոր ցարդ Բուրբուր ցոյց տուին ընդդէմ իրենց աւագորոյն ու բարբարոս թշնամեաց — զՄէթուրն դարձեալ ազատ կը թողու, իրմէ պատուոյ երդում առնելէն ետքը։

Թէեւ երրօրական Բուրաւէր մամուլները Դրաբրի այս հազուագիտ ու դիցազնական առաքինութիւնն անխոհեմութիւն համարեցան, մինչդեռ կրնար ինքը Բուրբուր զոռ հրամանատար — Գերուիցիզէր՝ Մէթուրնով փրկանաւորել...։ Սակայն այս իսկ մեծ ապացոյց է, թէ Բուրբուր դիպրը լաւ վիճակի մէջ է եւ մեծ յոյս ունին այս երկարամիգ ու արիւնհանդ պատերազմին յաջող ելից։ Այս է ըլլոր ըլլոր հրամանատարաց համոզումը։

Վերջին ընդհարման ժամանակ Անգղիացոց կողմանէ կ'իյնան 63 հոգի, 119 վիրաւոր եւ 201 գերակ։

ԲՈՂԱՆԴԱՎՈՒԹԻՒՆ

ՌԵՍՈՒՄԵՆԱՎԱՆ

- ՀԱՆՈՍՈՒՄԱՅԻՆ — Կնիք մը (պատկերազարդ)։ 97։
- ԿԵՆՍՍԻՐԱՅԻՆ — Բժիշկ Դոկտ. Նահապետ Ռուսինեան (պատկերազարդ)։ 98։
- ՄԱՏԵՆԱՍՈՍԱՅԻՆ — Քննութիւն մը՝ ազգային հիւանդանոցի 1901ի ընդարձակ օրացոյցին վրայ։ 108։
- ԳԵՐԱՄԱՆԵՐՆԵ ԲԵՐԱԿԱՆԻ եւ Ջոնգառաւական Ընթերցարան յԱՆՁՆԱՆԻԿ Լ. ԲԵՏԵՆԵՆԵՆԻ։ 113։
- ԳՐԱՅԻՆ — Աղբիւսաւոր Պոպ. փորձ մը քննասիրութեան վրայ։ 116։
- ԹՂԱՎԱՅՈՒԹԻՒՆ — Գրական թղթակցութիւն. Ե. Գրական կնիքը։ 120։

ՆԱԼԵՆԱՆԵՐ

- ՆՈՐ ԵՐԱՆԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ. 123։
- ԺԱՂԱՎՈՐՈՒՄ. 1. Մշակիչ, հիւսնաղբին կենսագրութիւնը։ 2. Ուղղապատիւն թէ խնդագրութիւնը։ 3. Ի նպաստ Հայոց։ 4. Նկատողութիւն մը։ 5. Դոկտ. Թորգոման անդամ գաղ. բժէկ. ընկերութեան։ 6. Լրագրական։ 7. Անիսա, գերմ. ամսագրութիւն եւ Յիմմերի «Հայաստան» յօդուածը։ 124։

ՔԱՂԱՔԱՐԱՆԻ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ 128:

ՀԱՐԱՄԱՐԱՅԻՆ ԵՒ ՊԱՏԱՍԻՆԱՏՈՐ ԽՐԱՄԱՐԱՅԻՆ
Կ. ՊԱՐԱՆԿ Կ. ՊԱՐԱՆԿ
 ԱՐԵՆԵՆԵ, ՄԻԻԲԱՐԱՆԵՆ ԵՐԱՐԱՆԵ